

A köztársaság veszélyben – Drusus Libo és Tiberius hatalomra jutása

Andrew Pettinger 2012-ben megjelent könyve figyelemfelkeltő címével is egy, ez idáig teljesen új és imponáló megközelítést adja a Kr. e. 6 és Kr. u. 16 közötti római politikatörténeti eseményeknek. Középpontjában Tiberius felemelkedése és az Augustustól való hatalomátvétel, illetve a legfőbb hatalom megöröklése áll. A szerző a University of Sydney ókortörténeti tanszékének munkatársa, vizsgált műve pedig 2008-as PhD-dolgozatának javított változata, továbbá a témában végzett kutatásainak összegzése is egyben.

Az Oxford University Press-nél megjelent kötet az eddigiekhez képest teljesen új és komplex magyarázatot kíván adni az Augustus uralkodásának végén, illetve a Tiberius hatalmi öröklése körül történt eseményekre. Augustus halálakor már annak fiúunokái sem voltak életben, így Tiberius teljhatalma kiteljesedhetett. Augustus leszármazottainak követői egyáltalán nem voltak meggyőződve afelől, hogy az élet továbbra is lehetséges Tiberius uralma alatt. A szerző szerint ennek az eredménye egy szövetség létrejötte volt Marcus Scribonius Drusus Libo¹ és Tiberius ellenzói között, akik a „türannisz” megdöntését tervezték, illetve annak felcserélését a köztársaságkori államformára. Az arisztokrata származású Drusus Libo – akinek anyai ágon a triumvir Pompeius Magnus volt a dédapja – Kr. u. 16-ban öngyilkosságot követett el felségsértési pere következtében. Andrew Pettinger érvelése alapján ez a per az előbb említett szövetség miatt jött létre. A kötetet olvasva annak a küzdelemnek átfogó és részletes leírását kaphatjuk, amelyből még inkább megérthetjük a principatus létrejöttét és kiteljesedését az ókori Róma történelmében.

Rövid, témafelvető bevezetőjében Pettinger néhány figyelemfelhívó gondolattal indítja művét. Drusus Libót például a tacitusi Évkönyvekben később szereplő Clemens titkos támogatói közé sorolja. A principatus – idé-

1. Tacitus a 'Libo Drusus' névalakot használja, ezt a formulát követi több modernkori szerző is. Pettinger azonban a Seneca és Velleius Paterculus által szintén használt 'Drusus Libo' alakot tartja helyesnek, melyet az első függelékben részletesen meg is indokol (219–232. o.).

zi *Sir Ronald Syme*-ot –, mint az közismert, kegyetlen és ártalmas volt,² egy „végzetes ügy”, amivel Augustus monarchiát hozott létre. Maga a rendszer azonban – Pettinger véleménye alapján is – sokkal törekényebb volt, ugyanúgy, mint sok más autokratikus uralom. Ez a nemrég kialakított, köztársasági álcával bíró egyeduralkodó, más példákhoz hasonlóan, instabilitása folytán is szükségszerűen megkövetelte az ellenséges hangok elhallgattatásának eszközeit. A Tiberius elleni kritika és szembehelyezkedés a legfőbb hatalom kiteljesedésével párhuzamosan egyre inkább megerősödött. Ennek hatása az egész államszerkezeten kézzelfoghatóvá vált, a hatalom szilárdan való kézben tartása viszont Tiberius számára egyáltalán nem volt garantált. A törvény és igazság elferdítésének számtalan példáját bemutató monográfia tizenkét fejezetből és három függelékből áll.

Az első fejezet, valamint az egész mű kiindulópontja Drusus Libo perének részletes bemutatása főként Tacitus műve³ alapján. A szerző igényességét mutatja, hogy emellett pontos hivatkozásokkal és a szöveghelyek precíz megjelöléseivel támaszkodik az összes, az esetet valamilyen szinten érintő forrásra: Velleius Paterculus,⁴ Seneca,⁵ Suetonius,⁶ Cassius Dio,⁷ Fasti Amertini⁸ munkáira. Egyik lábjegyzetében Pettinger aszerint csoportosítja a Drusus Libo ügyére vonatkozó szakirodalom egyes szerzőit, hogy Drusust fontos összeesküvőnek tartják, vagy sem őt magát, sem pedig tevékenységét nem ítélik veszélyesnek. Ezen szerzők felsorolása gyakorlatilag teljesen lefedi a korábbi kutatási eredményeket, a téma iránt érdeklődő olvasók számára azonban kitűnő kiindulási pont. A fejezet másik hasonló csoportosítása az eset és az okkultizmus kapcsolatára vonatkozik, azaz mennyire tekinthető egyenlőnek annak gyakorlása a felségsértés vádjával (*maiestas*), vagy csupán mellékes ügyként kezelendő. A senatus szükséghelyzet miatti összehívását Pettinger fontos érvenek tartja a helyzet valódi súlyának érzékeltetéséhez. Három korábbi, köztársaságkori párhuzamot (L. Sergius Catilina, C. Cornelius Gallus, L. Terentius Varro Murena és Fannius Caepio) is megemlíti ennek alátámasztására, valamint a későbbi, szintén Tiberius uralkodása alatt, felségsértési eljárás miatt öngyilkosságot elkövető C. Si-

2. Syme, Ronald: *The Roman Revolution*. Oxford, 1939. 439.

3. Tac. *Ann.* 2.27-32.

4. Vell. 2.130.3.

5. Sen. *Ep. Mor.* 70.10.

6. Suet. *Tib.* 25.

7. Dio 57.15.

8. *CIL* IX. 4192. vö. Ehrenberg, V. – Jones, A. H. M.: *Documents illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius*. Oxford, 1976². 52. Ez Drusus Libo elítélésének egyetlen fennmaradt feliratos bizonyítéka.

lius Caecina Largus esetét. Pettinger szerint az okkultizmus és a csillagjós-lás vádjai mellékese az ügy tekintetében, a senatorok egy összeesküvésre utaló, nyilvánvaló bizonyíték(ok) helyett csak erre alapozták a vádat. Igaz ugyan, hogy Seneca és Tacitus is Drusus Libo együgyűségét hangsúlyozták műveikben, és a legtöbb modern kori szakirodalom is így írja le őt, Pettinger véleménye alapján azonban többről van szó az eset hátterében. Szerinte a vádak súlyosabbak voltak annál, mint egy egyszerű ember megvezetése, ezt a senatus gyors összehívása is alátámasztja. Ugyanabban az évben, amikor Drusus Libót elítélik, leplezik le a Postumus Agrippának öltözött rabszolgát, Clemenst is, aki Pettinger szerint polgárháború kirobantására készült Tiberius ellen. Így maga Drusus Libo is komoly veszélyt kellett, hogy jelentsen a princepsre nézve, az ártalmatlan bolond képe a valóság későbbi átírása.

A második fejezet Drusus Libo perének végkimenetelével folytatódik, akit pedig forradalmárnak tekint. A halálát követő rendelkezéseket (*damnatio memoriae*) úgy értelmezi, mint Róma más ellenségei esetében hozott hasonló intézkedéseket, például a Drusus Libo nevét érintő *abolitio nominis*-t („*ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret*”⁹), vagy a hálaáldozati napok meghatározását. Drusus Libo esetét az író összeveti olyan személye-kével, akiket Rómában szintén árulással vádoltak meg korábban, Catilina példáját is beleértve. Az esetet követően a vádat képviselők határozott és komoly reakciójából következően Drusus Libo tevékenységét tehát igen veszélyesnek kell megítélnünk, állítja Pettinger, ugyanúgy, ahogyan ezt a princeps és környezete, valamint az atyák is tették.

A harmadik és negyedik fejezetben Pettinger felvázolja azoknak a cselekményeknek a sorozatát a Kr. u. 4 és 16 közötti időszakból, melyek csúcspontja a Clemens-féle szervezkedés volt. Majd részletesen foglalkozik Postumus Agrippa Augustus által történt örökbefogadásával, amit az első princeps még szükségszerűen szorgalmazott. Ezután részletesen, idősebb Plinius¹⁰ és Suetonius¹¹ műveire támaszkodva, azokból kiindulva, foglalkozik az *abdicatio* fogalmával, illetve Postumus Agrippa Kr. u. 6-ban történt konkrét esetével egyaránt, akit ekkor küldtek Surrentumba.

Ugyanebben az évben indítottak eljárást L. Aemilius Paullus, a Kr. u. 1. év consula ellen. (Ő Scribonia első házasságából született lányának volt a fia, azaz Scribonia unokája, Aemilia Lepida apja.) Az ötödik fejezet az ő megrágalmazásának körülményeit, majd felségárulási perét tárgyalja. A

9. Tac. *Ann.* 2.32.

10. Plin. *Sec. Naturalis Historia* 7.147–150.

11. Suet. *Aug.* 65.

Tiberius egyik fő riválisának tartott Paullus eltávolítása fontos lépcsőfokot jelentett a második princeps hatalomhoz vezető útján.

A hatodik fejezet az egyik kiemelkedő pontját jelenti a pettingeri gondolatmenetnek, hiszen Agrippa száműzetése különösen fontos fordulópont a közállapotok megváltozásakor. Elsődlegesen az auctorok pontos közléséből kiindulva foglalja össze a politikai eseményeket, amelyek Agrippa Kr. u. 7-ben, *senatus consultum*mal Planasia szigetére történt „elzárásához” vezettek. Ennek okát a források alapján Pettinger Tiberius ellenzékének kulcsszerepében látja. „Many scholars have assumed that Agrippa was a central figure in an anti-Tiberian ‘faction’.”¹²

A hetedik fejezet már a Kr. u. 8-ban történt száműzetésekkel foglalkozik. Szerinte az ifjabb Iulia a *stuprum* vétsége miatt volt bűnös, D. Iunius Silanus pedig valószínűleg kiesett Augustus kegyeiből, és elvesztette annak barátságát. Ovidius bűne pedig az volt, hogy szemtanúja lett Iulia egyik kompromittáló kalandjának, feltehetően Iulius Silanusszal. Kérdéses ugyanakkor, hogy miért kellett száműzni Ovidiust, aki csak valószínűsíthetően láthatott valamit. A *stuprum* viszont tényleg súlyos bűnnek számítot Augustusnál, ez Tacitus erre vonatkozó leírása alapján is megerősíthető.¹³

A következő két rész (8–9. fejezet) az Augustus uralkodásának utolsó négy évében történeteket öleli fel (Kr. u. 11 és 14 közötti időszak). Ekkor kapott Tiberius Augustusszal egyenlő *imperiumot* minden tartományban és az összes *legio* felett. Később újból megkapta a *tribunicia potestast*. Pettinger más kutatókkal ellentétben a 12-es esztendőre teszi Tiberius menekülési kísérletét, Cassius Severus elítélését (ellenségeskedő szónoklata miatt Creta szigetére száműzték) pedig Kr. u. 8-ra. Egyetért továbbá Suetoniusszal, hogy Tiberius bizonytalanul viselkedett Augustus halálát követően: „Habozásának az volt az oka, hogy félt a mindenfelől fenyegető veszedelmektől, gyakran hangoztatta, hogy „fülénél fogja a farkast”. Agrippa Clemens nevű rabszolgája például nem megvetendő hadsereget toborzott össze, hogy gazdáját megbosszulja; L. Scribonius Libo, egy nemesember ugyanakkor titokban egy zendülés élére állt; Illyriában és Germaniában pedig kettős katonai felkelés tört ki.”¹⁴ (ford. Kis Ferencné). Ez a leírás jól beleilleszkedik a Pettinger-féle elméletbe, ami alapján Drusus Libo és köre már 14 szeptemberének elejétől kezdve megoldandó feladatként nehezedett a leendő princepsre. Tiberius Augustus halálakor már a császári hatalom két elengedhetetlen címét viselte: a *tribunicia potestas*-t, valamint a *proconsuli imperium*-ot.

12. 118. oldal

13. Tac. *Ann.* 3.24.

14. Suet. *Tib.* 25.1.

„Hallottál Agrippáról?” A tizedik fejezet különös címe is mutatja, hogy ismét Postumus Agrippa sorsa kerül előtérbe, mint Augustus törvény szerinti utódjáé, de 7-ben történt elűzése miatt mégsem lehetett az. A fejezet elején a szerző kitér Tiberius hollétére Augustus haldoklásakor, hiszen arról eltérő módon nyilatkoznak forrásaink. Például Tacitus művében kérdéses, hogy Tiberius életben találta-e még Augustust,¹⁵ Suetoniusnál viszont maga Augustus rendelte Nólába Tiberiust, sőt egy hosszúra nyúlt titkos megbeszélést is folytatott vele.¹⁶ A szerző Agrippa meggyilkolásával kapcsolatban pedig arra a momentumra teszi a hangsúlyt, hogy Tiberius nem tisztázta kommunikációjában a tényeket. Ez pletykákat szült, illetve bizonytalanságot, ami már kezdetektől meghatározta Tiberius uralmát. Előnye viszont, hogy így módon már egy kézben összpontosultak az információk; az Augustus temetésének részleteiről tanácskozó senatus ülése idejében kezdtek csak szállingózni a hírek Agrippa haláláról, holott az valójában már egy héttel korábban történt.

A tizenegyedik fejezet Germanicusról, valamint az illyricumi és germaniai légiók között kitört zendülésekről szól. Germanicusról mint Tiberiust támogató, ahhoz hű parancsnokról ír. A princepshez lojális, ugyanakkor katonái körében is népszerű Germanicus valóban sikerrel csillapította le a lázongásokat. Pettinger azonban nem a közöttük lévő konfliktust hangsúlyozza, amit egyébként Tacitus is többször kiemel az *Annales* első két könyvében. Szerinte viszont Tiberiusnak semmi félnivalója nem volt Germanicustól. Tiberius 14-ben utalást is tett (Suetonius elbeszélése alapján) a hatalom megosztására valakivel. E burkolt célzás mögött a szerző szerint Germanicus állt, de ezt a kihívást akkor senki sem merte vállalni. A legfőbb hatalom megosztásának gondolata azonban szertefoszlott, és nem volt olyan személy, aki közéjük éket verhetett volna. Barbara Levickkel ellentétben Pettinger úgy véli, Tiberius már nem utasította el a legfőbb hatalmat, illetve elfogadta a principatus rendszerének vezetését. Ezzel egyidejűleg birtokolta, és el is kezdte alkalmazni az erőszakos kényszerítő eszközöket (például a praetorianus gárdát), ez Drusus Libo esetében is így történt.

Az utolsó részben a könyv a Kr. u. 14 és 16 közötti események taglalásával zárul. Pettinger Drusus Libo és Clemens viszonyát, illetve az általa feltételezett konspirációt elemzi. Amennyiben sikerrel jártak volna az összeesküvők, Germanicus bevonult volna Rómába. A hatalomátvétel erőszakos módját Pettinger költségesnek és kockázatosnak ítéli, szerinte az ősi szokások szerint megtartott új választások segíthették volna elő annak sikerét. Drusus Libo

15. Tac. *Ann.* 1.5.3-4.

16. Suet. *Aug.* 98.5.

bukását követően is tovább folytatódott még a Clemens-féle mozgalom. Drusus Libo egyike lehetett a Clemenset titokban támogató senatoroknak, igaz Pettinger is elismeri, hogy nincs egyetlen kézzelfogható, közvetlen bizonyítéka Drusus Libo szerepére az ál-Agrippa mozgalomban. Tiberius egyértelműen megerősödött az eset kapcsán. Miközben ő a kibékülés és kegyelmesség álcája mögé bújt, a senatus nézett szembe a kormányzatot ért fenyegetéssel, és az övék maradt a felelősség. A helyzet ironikus voltát a szerző abban látja, hogy amíg a valódi zsarnok képe gyakorlatilag rejtve marad, addig az áldozat megkapja a hatalomra törő türannosz jelzőit.

A könyv három függeléke közül az első a szerző részletes, kommentált lábjegyzetekkel és pontos hivatkozásokkal ellátott prozopográfiai tanulmánya, ami M. Scribonius Drusus Libo kiterjedt családi hátterét mutatja be. Részletesen foglalkozik Drusus felmenőinek a római társadalomban betöltött szerepeivel, valamint a császári dinasztiához kötődő kapcsolataival is. Ezenkívül Pettinger vizsgálataiban bemutatja Drusus Libo társadalmi és politikai helyzetét. A római arisztokrácia középpontjában helyezkedett el, és kapcsolatban volt a legerősebb és legfontosabb családokkal. Amennyiben elfogadjuk, hogy Kr. e. 15 körül születhetett, olyan fiatalokkal együtt nőtt fel, illetve olyanok voltak hatással későbbi életére is, mint például Augustus három mostohafia: Gaius, Lucius és Postumus Agrippa. A második függelék három genealógiai ábrája vizuális segítséget nyújt az első függelék pontosabb megértéséhez, illetve a kötetben is szereplő személyek egymáshoz viszonyított elhelyezéséhez. Ezen családfák a következők: M. Scribonius Drusus Libo és a Iulius-Claudius dinasztia kapcsolata, L. Scribonius Libo és Pompeius Magnus leszármazottai, valamint a Scribonia mindkét férjétől született (P. Cornelius Scipio consul, majd Augustus) utódokat bemutató ábrák. A harmadik függelék a könyvben említett történelmi események kronológiai táblázata Kr. e. 6-tól Kr. u. 16-ig, Clemens elfogásáig, illetve az összeesküvés megszűnéséig.

A könyv kapcsán általános kritikaként megfogalmazható Drusus Libo tacitusi jellemzésének túlzott elutasítása, valamint a szerzőnek azon állítása, miszerint Tacitus nem jól fogta fel Tiberius hatalomhoz való viszonyát. „*Tacitus fails to comprehend Tiberius' approach to power; we find ourselves reading Suetonius and Dio with relief!*” (216–217. o.) Kérdéses pont lehet továbbá Drusus Libo szerepének túlhangsúlyozása is, olyan mértékig, hogy már szinte egy egész politikai csoportosulás vezetőjeként állítja be, illetve azok közé sorolja, akik Gaius Caesart támogatták Tiberius ellenében, majd annak halála után magát Drusus Libót és Clemenst. Nem egyértelmű az érvelése, miért követnék ezek az emberek később Drusus Libót a köztársaság

helyreállításának céljával. Sajnos Pettinger sem szolgálhat egyértelmű és kétségtelen bizonyítékkal abban a tekintetben, hogy Drusus Libónak valóban volt-e köze, illetve egyáltalán részt vett-e az ál-Agrippa-féle összeesküvésben. Véleményem szerint az olvasóknak maguknak kell eldönteni, mennyire fiktív és spekulatív Pettinger elmélete, illetve mennyire meggyőzően tudja azt bizonyítani a könyvében. Természetesen a korábbi vélemények mellett, vagy azok ellenében, ez is egyfajta magyarázatot kíván adni és sugallni a római történelem e rejtélyes periódusára. További negatívum, hogy néhány elgépelést is felfedezhetünk a sorok között, például „transacting” helyett „transactiong” (145. o. 21. sor), „state” helyett „sate” (p. 214. o. első sor), vagy „adrogatio” helyett „adrgatio” (223. o. 23. sor), stb.

Pettinger monográfiájának nyelvezete könnyen érthető, felépítése és gondolatmenete logikus. Az idézett latin és ógörög szöveghelyek mellett mindig szerepelnek azok angol nyelvű, saját tükörfordításai is. A mű külső papírborítóján *Cesare Maccari* 1889-es, jól ismert festménye látható, amelyen Cicero az atyák ülésén leleplezi Catilinát Kr. e. 63. október 21-én – kérdéses, hogy miért. A könyv irodalomjegyzékkel, tárgy- és forrásmutatóval zárul, ezzel többoldalú visszakeresést, tájékozódást tesz lehetővé. Részletes és igényes bibliográfiáját tekintve elmondható, hogy ily módon teljes mértékben megfelel a szigorú tudományosság minden igényének, miközben rendkívül érdekes olvasmányt nyújt. Előszavában a szerző úgy fogalmaz, hogy „a múlt rekonstruálása több a meglévő bizonyítékok pusztá összegzésénél, mert a történelem képzelőerőt és kreativitást is megkövetel – ez azt a ragasztót jelenti, ami összetartja az események ismeretének egy-egy töredékét.”¹⁷ Jelen kötet esetében Pettinger képzelőereje és kreativitása ad Drusus Libo személyiségének és perének az eddigiekhez képest teljesen új értelmezést. Ezen, illetve a Kr. e. 6 és Kr. u. 16 közötti időszakból elemzett többi esemény magyarázatán keresztül pedig teljes körű, ugyanakkor számos tekintetben sajátos képet kíván adni Tiberius Augustust követő utódlásáról.

Andrew Pettinger: *The Republic in Danger. Drusus Libo and the Succession of Tiberius*. (A köztársaság veszélyben – Drusus Libo és Tiberius hatalomra jutása.) Oxford, Oxford University Press, ISBN 978-0-19-960174-5, 2012. 265 o.

Márványos Krisztián

17. vi. oldal